

BARONICA MARIA WAMBOLT IN ZDRAVLJENJE LJUDI NA DOLENJSKEM S POMOČJO HOMEOPATIJE

Nena Židov

111

IZVLEČEK

Baronica Maria Wambolt je od leta 1876 do leta 1915 živila na gradu Hmeljnik pri Novem mestu. Kot laična homeopatinja je konec 19. in v začetku 20. stoletja zdravila ljudi in prašiče. O zdravljenju ljudi priča ohranjeno arhivsko gradivo, predvsem zvezek s podatki o njenih zdravljenjih iz začetka 20. stoletja. Zdravila je predvsem kmečko prebivalstvo vseh starostnih skupin z Dolenjskega, ki se je nanjo obračalo zaradi kroničnih in akutnih zdravstvenih težav.

Ključne besede: ljudska medicina, zgodovina, laična homeopatija, plemstvo, grad Hmeljnik, Slovenija, Dolenjsko

ABSTRACT

Baroness Maria Wambolt lived at Hmeljnik Castle near Novo Mesto from 1876 to 1915. She treated people and pigs as a lay homeopath at the turn of the century. Archive material on her treatment of people has been preserved, in particular a notebook with data on her patients from the early 20th century. She mainly treated the peasant population of all ages from Dolenjska, who turned to her for help with chronic and acute health problems.

Key words: folk medicine, history, lay homeopathy, aristocracy, Hmeljnik Castle, Slovenia, Dolenjska

Oris zdravstvenih razmer na Dolenjskem konec 19. in v začetku 20. stoletja

Bolezni, zdravniki in bolnišnice

Kar nekaj podatkov o zdravstvenih razmerah na Dolenjskem v začetku 20. stoletja najdemo v noticah, objavljenih v lokalnem časopisu *Dolenjske novice*, o nastanku in delovanju novomeške bolnišnici pa v knjigi Toneta Gošnika *Prvih sto let novomeške bolnišnice* (1995). Konec 19. in v začetku 20. stoletja so bile na dolenjskem podeželju pogoste otroške bolezni kože, griža, davica (vratnica), ošpice, škrlatinka, tifus, miliarna tuberkuloza, pljučnica in astma (Gošnik 1995: 31). Zaradi davice in škrlatinke so umirali predvsem mladi ljudje.¹ Leta 1907 je v okraju Novo mesto, ki je takrat štel 48.970

¹ Dokumentacija SEM, Teren 21, Škocjan 1960–1965, zv. 15, str. 23–24.

prebivalcev, umrlo 1034 oseb, od tega 377 otrok v starosti do 5 let. Med odraslimi je 115 oseb umrlo zaradi tuberkuloze, 131 zaradi pljučnice, 22 zaradi davice, 5 zaradi škrlatinke, 10 zaradi ošpic, 13 zaradi legarja in 19 zaradi raznih poškodb.² Leta 1913 je med otroki in šolarji v Mirni Peči razsajala škrlatinka. Do maja je umrlo 5 otrok,³ do avgusta že 15 oseb, med njimi tudi odrasle. Škrlatinka je bila razširjena zlasti v Golobinjku in Biški vasi.⁴

Precej pogosta bolezen pri odraslih je bila tuberkuloza, večkrat pa se je pojavljala tudi miliarna tuberkuloza. Slednja se je npr. leta 1908 pojavila v občini Mirna Peč v vaseh Hmeljčič, Mali in Veliki Kal, Orkljevec, Jablan, Mali Vrh in Gorenje ter Dolenje Vrhovo. Obbolelo je 18 oseb (2 moška in 16 žensk), od katerih je umrlo 5 žensk. Pri nekaterih ženskah se je bolezen pojavljala vsako leto in so obležale v postelji za več tednov ali celo mesecev.⁵ Na Dolenjskem se je skoraj vsako leto pojavljal tifus. Obbolele so mučili glavobol, vrtoglavica, migotanje pred očmi, šumenje v ušesih, dobili so tudi nahod. Nekateri bolniki so ležali v nezavesti, nekateri pa so bili zelo zgovorni; po nekaj dneh bolezní so se jim na telesu pojavili kakor leča veliki madeži, bolnik je začel bloditi.⁶ Koze so skušali zamejevati s pomočjo cepljenj. Javno cepljenje proti kozam je bilo brezplačno, cepili so tudi starejše še necepljene otroke.⁷ Od leta 1912 so se morale proti kozam cepiti tudi vse babice, uslužbenci bolnic, bolniški strežniki, mrliški ogledniki in grobarji.⁸ Leta 1914 so v novomeškem okraju cepili proti kozam vse tiste, ki še niso bili cepljeni ali so bili cepljeni pred več kot šestimi leti.⁹

Mestna bolnišnica v Novem mestu je imela konec 19. stoletja le devet postelj (Gošnik 1995: 33), zato so se Dolenjci zdravili še v bolnišnicah v Kočevju (zgrajena v letih 1843–1844) (Simonič 1939: 128), v Brežicah (ustanovljena 1872), v Ljubljani ter v Karlovcu in Zagrebu (Gošnik 1995: 27). Stanje se je izboljšalo leta 1894, ko je v Kandiji začela delovati bolnišnica za moške pod vodstvom usmiljenih bratov graškega konventa. Oskrbovalo jo je pet bratov in prior Kajetan Popotnik, strokovni vodja pa je postal kirurg in okrožni zdravnik Peter Defranceschi, med letoma 1911 in 1912 pa je bolnišnico vodil primarij in okrožni zdravnik v Novem mestu dr. Josip Buh, za njim pa dr. Ignac Pavlič, ki je imel tudi zasebno ordinacijo (Gošnik 1995: 46, 69, 96). Bolnišnica se je financirala iz letnih prispevkov okoliških občin, deloma pa iz prostovoljnih prispevkov ljudi v denarju ali naturalijah. Imela je 22 postelj, vendar je bilo pogosto v njej več bolnikov. Prvo leto so sprejeli 485 oseb, največ s Kranjskega, prihajali pa so tudi s Štajerskega, Primorskega, iz Hrvaške, Italije, Avstrije in Češke. Med bolniki je bilo največ kmetov (174) in obrtnikov, saj je bilo zdravljenje za revno kmečko prebivalstvo brezplačno. V bolnišnici so brezplačno pulili tudi zobe – leta 1896 so jih npr. izpulili 1868. Zaradi stalne prostorske stiske se je bolnišnica leta 1898

² *Dolenjske novice*, 24, 1908 (1. 4.), str. 55.

³ *Dolenjske novice*, 29, 1913 (10. 5.), str. 35.

⁴ *Dolenjske novice*, 29, 1913 (25. 8.), str. 63.

⁵ *Dolenjske novice*, 24, 1908 (1. 6.), str. 98.

⁶ *Dolenjske novice*, 27, 1911 (10. 9.), str. 134.

⁷ *Dolenjske novice*, 27, 1911 (10. 9.), str. 134.

⁸ *Dolenjske novice*, 29, 1913 (25. 5.), str. 38.

⁹ *Dolenjske novice*, 30, 1914 (25. 9.), str. 98.

razširila in dobila ime *Bolnica cesarja Franca Jožefa I*. V novi stavbi je bilo 80 postelj (Gošnik 1995: 53–56).

LETO	ŠT. BOLNIKOVI
1900	1287
1901	1453
1902	1558
1903	1544
1904	1594
1905	1717
1906	1749
1907	1900
1908	1720

Število bolnikov, sprejetih v moško bolnišnico v Novem mestu med letoma 1900 in 1908 (po podatkih objavljenih v Dolenjskih novicah in knjigi Toneta Gošnika Prvih sto let novomeške bolnišnice).

Tudi v novi bolnišnici se je zdravilo največ ljudi iz Dolenjskega. Tako je bilo npr. leta 1907 od skupno 1900 bolnikov 1474 bolnikov z Dolenjskega, prihajali pa so tudi z Gorenjskega, Notranjskega, Primorskega, Štajerskega in celo iz Hrvaške. Večino bolnikov so zdravili brezplačno,¹⁰ saj so med njimi prevladovali revni kmetje.¹¹ Leta 1908 so v bolnišnico sprejeli 1720 bolnikov, od tega 1150 Dolenjcev. Med bolniki je bilo 716 kmetov, 268 dninarjev in 151 obrtnikov ter 585 drugih. Neozdravljivo bolnih in onemoglih starih ljudi niso sprejemali. Bolniki so glede na svoje zmožnosti dajali prostovoljne prispevke, puljenje zob pa je bilo brezplačno.¹²

Ker so v bolnišnici zdravili le moške, so morale ženske v bolnišnico v Ljubljano, Brežice ali Karlovec, dokler niso leta 1908 v Novem mestu odprli *Cesarice Elizabete javno bolnišnico* s sto posteljami, v katero so sprejemali tudi majhne otroke in dečke do petega leta starosti. Za bolnice so skrbeli sestre usmiljenke, zdravnik kirurg Peter Defranceschi, hišni zdravnik dr. Josip Strašek in služničad; leta 1911 pa je vodstvo bolnišnice prevzel dr. Strašek, ki je v Novem mestu odprl tudi prvo zobozdravstveno ordinacijo. Leta 1910 so v bolnišnici odprli poseben oddelek za otroke s petnajst posteljami. Bolnišnica je bila ves čas polno zasedena, največkrat celo prezasedena (Gošnik 1995: 59, 69, 71–73). Tudi v ženski bolnišnici je bilo na zdravljenju največ

¹⁰ *Dolenjske novice*, 23, 1907 (1. 2.), str. 23.

¹¹ *Dolenjske novice*, 22, 1906 (15. 2.), str. 34.

¹² *Dolenjske novice*, 25, 1909 (29. 1.), str. 40.

kmetič in otrok z Dolenjskega, nekateri pa so prihajali tja tudi le zaradi puljenja zob, prevezovanja ran in manjših operacij (Gošnik 1995: 75). Bolnice, ki same niso mogle plačati bolnišnične oskrbe, so morale prinesiti ubožno spričevalo s podpisoma župana in župnika ter s pečatoma obeh ustanov, stroške zdravljenja pa je krila občina.¹³

Uradna zdravniška pomoč je bila v Novem mestu na voljo od druge polovice 16. stoletja, ko je bil tam nastavljen prvi deželni zdravnik. Tudi leta 1790 je bil v Novem mestu en zdravnik (Mušič 1940: 21). V letih 1871–1873 je bil okrajni zdravnik za novomeški, krški in litijski okraj Žiga Bučar, sledila sta mu dr. Böhm in Martin Razpet. Leta 1888 je začel zdravniško prakso opravljati Ivan Vavpotič (Gošnik 1995: 31, 33). V novomeškem okraju so leta 1890 delovali en zdravnik v Novem mestu in trije ranocelniki v Novem mestu, Toplicah in Žužemberku. Tako je prišel en zdravnik na 11.614 prebivalcev. V Črnomaljskem okraju je bil en zdravnik v Črnomlju in dva ranocelnika v Črnomlju in Metliki. V krškem okraju je bil po en zdravnik v Krškem, Brežicah, Veliki Dolini in Radečah, ranocelnika pa v Mokronogu in na Raki (Gošnik 1995: 108–109).

114

Zdravilci

Konec 19. in v začetku 20. stoletja so se mnogi dolenski kmetje kljub vse večjemu uveljavljanju uradne medicinske pomoči, ki pa na podeželju ni bila vedno dosegljiva, v primeru bolezni pogosto obračali na “domače” zdravilce. “*Narod nima ne pojma, da je zdravništvo znanost, ktere treba se je mnogo učiti. On zaupa sleparjem, ki mu umejo na srce govoriti kakor Varavn.*” (Trdina 1987: 433) Mestnih zdravnikov so se bali in so jih poklicali le v najhujši sili, ko je bilo največkrat že prepozno, škoda se jim je zdelo tudi denarja, ki bi ga morali dati za zdravnika in zdravila (Trdina 1987: 75, 801–802), nezaupljivi pa so bili tudi do bolnišničnega zdravljenja, ker so se bali operacij.¹⁴ Zavračanje uradne medicine je bilo povezano tudi s še vedno živimi predstavami o vzrokih bolezni (npr. da je bolezen “načarana”). Na dolenskem podeželju je delovalo veliko “domačih” zdravilcev, ki so zdravili s pomočjo zelišč in zeliščnih pripravkov, magnetizma, kot npr. Jurij Humar (Židov 2005), homeopatije, uravnavali so sklepe in kosti, zagovarjali bolezni in kačje pike ... Nekateri ljudski zdravilci so bili tako slavni, da so k njim prihajali tudi bolniki iz okolice Kočevja in celo iz Hrvaške (Trdina 1987: 79, 80).

Laični homeopati na Dolenjskem konec 19. in v začetku 20. stoletja

Homeopatija se je na Slovenskem začela uveljavljati v začetku 19. stoletja. Z njo so se ukvarjali nekateri zdravniki in kirurgi ter laiki iz vrst plemstva, duhovščine, obrtnikov in kmetov (Židov 2004). Kaže, da je bila precej razširjena vse do prve svetovne vojne, ponekod pa se je ohranila vse do druge svetovne vojne. Po doslej zbranih podatkih je bila najbolj razširjena na Dolenjskem, kjer so delovali številni laični homeopati. S homeopatijo so se ukvarjali predvsem duhovniki, plemstvo ter nekateri bolj izobraženi

¹³ *Dolenjske novice*, 24, 1908 (15. 22.), str. 195.

¹⁴ *Dolenjske novice*, 25, 1909 (29. 1.), str. 40.

Benigen Snoj v času svojega delovanja v Aleksandriji (Knjižnica frančiškanskega samostana v Novem mestu)

obrtniki in kmetje, saj je bilo njeno prakticiranje povezano z vsaj delnim poznavanjem nemškega jezika, v katerem so bili napisani homeopatski priročniki. Dolenjski homeopati so večinoma zdravili ljudi, nekateri pa tudi domače živali. Delovanje nekaterih je bilo lokalnega pomena, k nekaterim pa so po pomoč in zdravlila prihajali tudi ljudje iz drugih delov Slovenije in iz bližnje Hrvaške.

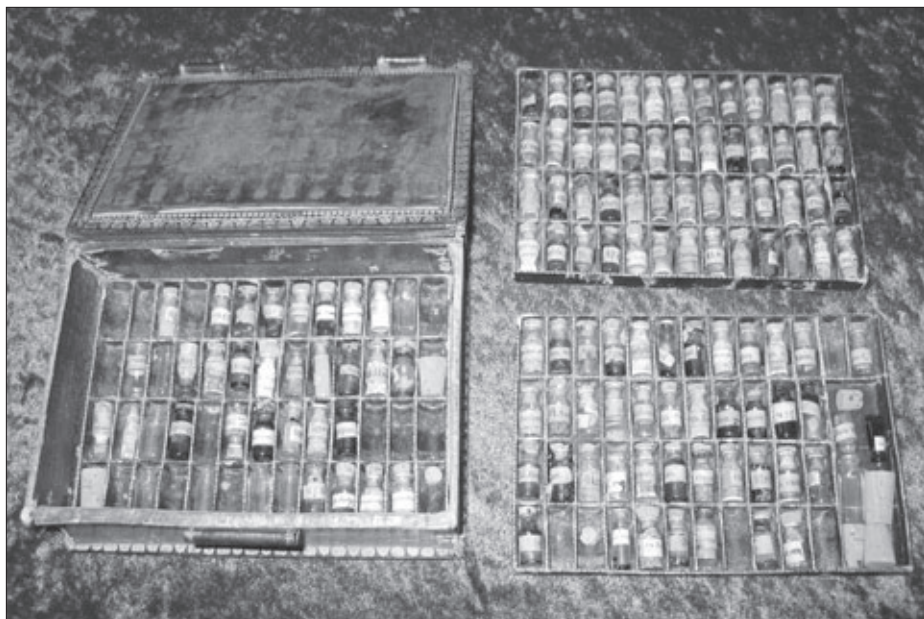
Nekaj homeopatov iz vrst duhovnikov je na Dolenjskem delovalo že v prvi tretjini 19. stoletja,¹⁵ številni pa so bili aktivni tudi v drugi polovici 19. in v začetku 20. stoletja. V frančiškanskem samostanu v Novem mestu sta se s homeopatijo ukvarjala zlasti patra Rafael Klemenčič in Benigen Snoj (Mušič 1940: 21). **Rafael** (prej **Mihael**) **Klemenčič** (1830–1886) je bil profesor zgodovine in zemljepisa na gimnaziji v Novem mestu, ukvarjal pa se je tudi s tehniko in glasbo ter bil izumitelj (Sever 1971: 363). O njegovem homeopatskem delovanju pričajo številni nemški homeopatski priročniki, ki jih hrani knjižnica frančiškanskega samostana v Novem mestu, o lastništvu priročnikov pa pričajo Klemenčičevi podpisi in štampljke.¹⁶ Pater **Benigen** (prej **Franc**) **Snoj** (1867–1942) je bil v letih 1895–1901 katehet v ljudski šoli in spovednik ter kurat bolnišnice v Novem mestu, kjer se je seznanil s homeopatsko literaturo. Kasneje je deloval med izseljenci v Egiptu in Združenih državah Amerike, kjer je skrbel za ohranitev slovenstva (Golia 1967: 401).

¹⁵ Med vidnejše so sodili novomeški prošt Andrej Albreht in korarji Valentin Fajfer, Anton Strohen, Jože Jenko in Ignacij Jugovic, Jožef Bučar, župnik v Šentrupertu, Jakob Jeglič, župnik v Šmarjeti pri Klevevžu (Pintar 1909: 558), Ignacij Valenčič, kaplan v Ribnici, Banjaloki in Škocjanu (Lavrenčič 1890: 95) in Martin Tršinat, kaplan v Šmarjeti, Metliki, Dolih, na Trebelnem in Čatežu ter župnik v Dragi (Bohinjec 1911: 103).

¹⁶ Za informacije in pomoč se zahvaljujem patru Felicijanu Pevcu iz frančiškanskega samostana v Novem mestu.

S homeopatijo so se ukvarjali **Jožef Rozman**, nabožni pisatelj in v letih 1848–1871 dekan v Trebnjem (Trdina 1987: 122), in **Simon Peharc** (1813–1872), od leta 1860 župnik v Šentrupertu (Kragl 1935: 261, 330). **Zalokar Janez Krstnik** (1792–1872) je bil kaplan v Metliki, spiritual v Ljubljani, župnik v Trziču in Škocjanu na Dolenjskem. Bil je umni kmetovalec in pisatelj. Kot homeopat je zelo rad pomagal predvsem ubogim bolnikom. Bil je dober prijatelj homeopata Varavna iz Škocjana (Praprotnik 1873: 150; Kragl 1936: 194; Bohinjec 1911: 59).

Homeopat je bil metliški prošt in župnik, duhovnik nemškega reda **Daniel Terček** (1819–1887), o čemer priča njegova zapuščina, ki jo hrani Narodni muzej Slovenije, v bivši proštiji v Novem mestu pa sta ohranjena ena od njegovih homeopatskih lekarnic in Terčkov portret. **Viljem Gašperin** (1840–1926) je kot duhovnik služboval v Kočevju, Mozlju, Hinjah in od leta 1879 na Planini nad Črnomljem, kjer se je veliko ukvarjal tudi s homeopatijo. K njemu so po zdravila prihajali tudi iz Hrvaške. Zaradi groženj zdravnikov, da ga bodo zaradi ukvarjanja s homeopatijo tožili, se je po upokojitvi preselil v Ljubljano (Kragl 1936: 337). **Anton Mlakar** (1806–1880) je med drugim služboval kot župnik v Mirni Peči in kot kanonik v Novem mestu. Slovel je kot uspešen homeopat, znan pa je bil tudi po svojem zdravilu proti kačjemu piku (Zabukovec 1910: 237). Ljudi je brezplačno zdravil tudi duhovnik in sloveč homeopat **Baltazar Bartol** (1821–1911), ki je služboval v Starem trgu pri Poljanah, Sv. Križu pri Litiji, Dobrovi in Dolenji vasi pri Ribnici. K njemu so prihajali po zdravila s Kranjskega, Primorskega, Štajerskega in iz Hrvaške (Lesar 1925–1932: 26; Zdunič 1982: 11).

Homeopatska lekarnica, ki jo je uporabljal Daniel Terček (bivša proštija v Novem mestu).
Foto: Nena Židov, 2006

Hiša, v kateri je v Škocjanu živel in deloval homeopat Pavel Varavn. Foto: Nena Židov, 2006

Na dolenskem podeželju je bil v drugi polovici 19. stoletja (tako Trdina) najbolj znamenit dolenski homeopat **Pavel Varavn** (Waraun, Varaven) (1824–1882). Rojen je bil na Koroškem, v Ljubljani naj bi obiskoval Kirurški zavod in potem kot ranocelnik in homeopat deloval v Škocjanu na Dolenskem, kje je tudi umrl (Ložar 1991: 150; Trdina 1987: 433). Na Otočcu je začel po Varavnovem zgledu s pomočjo homeopatije zdraviti gostilničar, mizar in župan **Anton Junc (Marante)** (1810–1888) (Trdina 1987: 330, 315; Ložar 1991: 136), v Stopčah pa mlinar **Jerič** (Trdina 1987: 832). V Kronovem pri Beli Cerkvi je živel **Jakob Košak** (1829–1918), dolgoletni župan, veleposestnik, mlinar in žagar, v bližnji in daljni okolici znan kot uspešen homeopat, ki je s pomočjo nemških homeopatskih priročnikov zdravil brezplačno.¹⁷ V Metliki se je s homeopatijo ukvarjal **Franc Schönbrunn** (1825–1906), diurist na sodišču v Metliki, učitelj, cerkovnik, organist, podobar in slikar (Bojc 1977: 87). Na graščini oziroma dvoru Draškovec v naselju Mihovci pri Šentjerneju (Stopar 2000: 36–38) se je s homeopatijo ukvarjal posestnik **Ferdinand Trenz** (1807–1887), ki je na Dunaju študiral medicino, vendar študija ni dokončal (Hudoklin 1999: 155).

Laični homeopati pa so bili na Dolenskem tudi med plemstvom. Leta 1835 je npr. plemič iz Mokronoga s pomočjo homeopatije zdravil rdečico pri prašičih (Stefančič 1966: 52), nič pa ne vemo o njegovem homeopatskem zdravljenju ljudi. Na gradu Hmeljnik pri Novem mestu sta se s homeopatijo ukvarjala baron Franc Wambolt (1829–1908) in njegova žena baronica Maria Wambolt (1848–1915) (Potočnik 1994: 29, 73).

Baronica Maria Wambolt

Franz in Maria Wambolt sta se leta 1876 iz Nemčije preselila na grah Hmeljnik pri Novem mestu (Potočnik 1994: 14–15). Po moževi smrti je grad podedovala Maria, po njeni smrti pa je prišel v last sina Filipa Hugona Wambolta (Smole 1982: 183). Leta 1942 so ga zasedli partizani in ga izropali ter zažgali, leta 1945 pa so ga družini Wambolt zaplenili z utemeljitvijo, da je lastnik nemške narodnosti (Stopar 2000: 87–92). Kljub vsemu so se ohranili nekateri predmeti z gradu¹⁸ in arhivsko gradivo, družina Wambolt pa je tudi v današnjem spominu okoličanov še vedno dobro zapisana.

Viri, ki pričajo o homeopatskem delovanju baronice Wambolt

Arhivsko gradivo, povezano z gradom Hmeljnik, hranita Zgodovinski Arhiv Ljubljana in Arhiv Republike Slovenije. Slednji ga je leta 1981 pridobil od Philippa Wambolta (Kološa 1999: 90–91), vnuka baronice Marie Wambolt. Med korespondenco Marie Wambolt iz let 1879–1915 je med drugim tudi gradivo, ki priča o njenem zdravljenju ljudi in prašičev. Z zdravljenjem ljudi so povezana tri pisma, s homeopatskim zdravljenjem ljudi in prašičev pa zvezek, v katerega si je zapisovala podatke o svojih zdravljenjih.¹⁹ O zvezku je prvi pisal Milan Dolenc (Dolenc 1989), omenila pa ga je tudi Marija Makarovič (Makarovič 2001: 110). Do leta 2006, ko je bil objavljen prispevek

¹⁷ *Dolenske novice* 34, 1918 (14. 2.), str. 27.

¹⁸ Slike npr. hrani Narodi muzej Slovenije, nekatere kose pohištva pa Muzej krščanstva na Slovenskem.

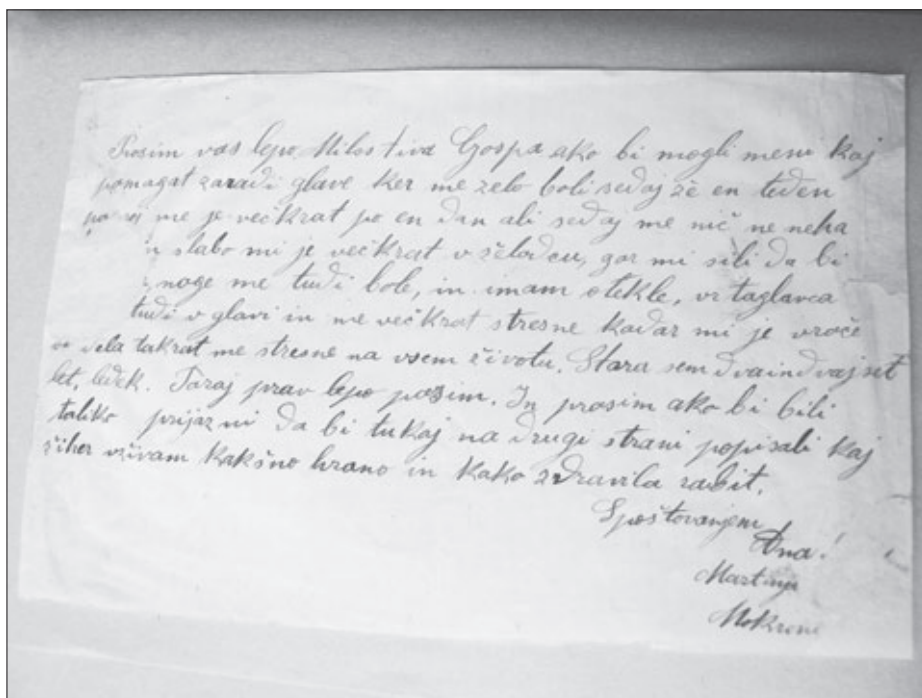
¹⁹ Arhiv Republike Slovenije, Graščinski arhiv Hmeljnik, škatla 12.

o Wamboltovi in homeopatskem zdravljenju prašičev (Židov 2006), sta bili to edini omembi Wamboltove kot zdravilke, čeprav zvezek zdravljenecv prča o tem, da je zdravila številne kmečke ljudi z območja Dolenjskega.

Zvezek zdravljenecv

Zvezki z evidenco pacientov in pisma, ki so jih homeopati prejeli od svojih pacientov, sodijo med najpogostejše vire, ki pričajo o delovanju homeopatov. Tako npr. na Inštitutu za zgodovino medicine Boscheve fundacije v Stuttgartu hranijo kar 54 zvezkov pacientov in 5559 pisem pacientov začetnika homeopatije Samuela Hahnemanna (Dinges 2002: 4). Podobno velja tudi za zvezke in pisma nekaterih drugih homeopatov.

119

Pismo, naslovljeno na baronico Wambolt (Arhiv Republike Slovenije, Graščinski arhiv Hmeljnik, skatla 12)

V primeru baronice Wambolt gre za zvezek, v katerem je okoli 1000 zapisov v nemškem jeziku in "telegrafskem" stilu,²⁰ od tega nekaj več kot 800 zapisov, povezanih z zdravljenjem ljudi²¹ med letoma 1906 in (najverjetneje) 1914. Vendar moramo pri tem upoštevati, da je nekaj listov iztrganih, nekateri zdravljeneci pa so se pri Wamboltovi oglašili večkrat. Popolni zapisi o ljudeh vsebujejo podatke, kot so: datum obiska, datum

²⁰ Več o zapisih v zvezku glej Židov 2006: 41.

²¹ Ostali zapisi so povezani z zdravljenjem prašičev. (Glej Židov 2006.)

morebitnega prejšnjega obiska, ime, priimek, kraj bivanja, starost, težave, predpisana zdravila in način uporabe. V zvezi z zdravstvenimi težavami si je Wamboltova pri večini oseb zapisovala le simptome, v nekaj primerih pa je zapisala tudi, za katero bolezen gre. Precej pogost je tudi podatek o apetitu (*dober / slab*) in spanju. Pri nekaterih bolnicah si je pribeležila njihov stan (*samska / poročena / vdova*), kako je z menstruacijo (*šibka / močna / nima menstruacije / ...*), če so noseče ali v poporodni dobi, kako je z dojenjem, če imajo otroke, če so v meni. Pri nekaterih si je zapisala svoja opažanja "od zunaj" (*bledica / pije in njuha / gluh*). Pripisala je tudi svoja opažanja v zvezi z očitnim zaostajanjem v razvoju otrok. Tako je npr. pri nekem dveletnem otroku napisala *še ne hodi*. Pri tistih, ki so se ponovno oglasili, si je zabeležila stanje po uporabi predpisanih zdravil (*nič bolje / bolje / bolje, le še ... / malo bolje / bolje, dokler jemlje zdravilo / veliko bolje / ...*). V primeru, da so se pri Wamboltovi oglasili posamezniki, ki so bili pred tem pri zdravniku ali v bolnišnici, si je zapisala mnenje oziroma diagnozo, ki jo je postavil zdravnik. Zaznamke si je naredila tudi pri tistih, ki jih je ona napotila k zdravniku oziroma v bolnišnico. Nekateri zapisi so prav pretresljivi in dajo misliti, kakšne vse tegobe so morali bolniki prenašati. Med zapisi, ki vsebujejo precej podatkov o njenih zdravljenjih, pa so tudi zelo nepopolni, kjer večina zgoraj naštetih informacij manjka. Zvezek zdravljenec je izjemen vir, saj nam lahko veliko pove o zdravljenjih in zdravstvenih težavah, ki so jih pestile v začetku 20. stoletja, in tudi o homeopatinji Marii Wambolt.

Bolezni, ki jih je zdravila Wamboltova

Kaže, da je Wamboltova imela določeno medicinsko znanje. To dokazujejo npr. nekatere zapisane diagnoze²² (*astma, skrofuloza, hemoptiza, davica, zlatenica, protin, tuberkuloza, miliarna tuberkuloza, influenza, vodenica, kap ...*) in pošiljanje nekaterih bolnikov k zdravniku oziroma v bolnišnico. Nekaterim bolnikom je obisk pri zdravniku priporočila le v primeru, da se zdravstveno stanje po homeopatskem zdravljenju ne bi izboljšalo, pri nekaterih pa je priporočala ali celo zahtevala, da morajo poleg homeopatskega zdravljenja obiskati zdravnika oziroma bolnišnico. K zdravniku je npr. poslala vse osebe, pri katerih je ugotovila, da imajo kilo, in nekatere osebe z izpuščaji, verjetno povezanimi z miliarno tuberkulozo.

Primeri:

- 29. novembra 1908 je Wamboltova zdravila enajstletnico, ki je imela dva dni bolečine v grlu. Predpisala ji je homeopatska zdravila in naročila, da mora k zdravniku, če se stanje ne izboljša.

- 6. avgusta 1909 je obisk bolnišnice svetovala ženski, ki je imela do kolena zateklo nogo in pogoste slabosti, sama ji je poleg homeopatskih zdravil predpisala še vodne kopeli in Kneippove obkladke iz senenega drobirja.

- 19. maja 1908 se je oglasila šestindvajsetletna ženska v poporodnem obdobju zaradi oteklih nog, bolečin v želodcu, kašlja, slabega apetita in razširjenega izpuščaja. Wamboltova ji je sicer predpisala homeopatska zdravila, vendar je naročila, da mora k zdravniku.

²² Očitno je bila s prašičjimi boleznimi slabše seznanjena, saj ni (razen v enem primeru) pisala diagnoz, temveč le simptome. (Glej Židov 2006: 47)

Večinoma je zdravila fizične bolezni, v nekaj primerih pa je šlo najverjetneje tudi za psihične težave, na kar bi lahko kazali simptomi kot: *prestrašen / zmeden / glava kot nora / zmedena glava / motena / strah / fantazira*. Zdravila je tako kronične kot akutne fizične bolezni. Pri akutnih težavah kot npr. prehladu so se ljudje obračali nanjo po tednu ali dveh, če bolezen ni izzvenela sama, zaradi kroničnih težav pa so se nekateri nanjo obračali presenetljivo pozno, potem ko so jih pestile tudi po več let ali so že več mesecev ležali v postelji. Nekateri so se zaradi zdravstvenih težav najprej obrnili na Wamboltovo, nekateri pa tudi po tem, ko so že obiskali zdravnika. Pri slednjih je verjetno šlo za primere, ki jih tedanja uradna medicina ni mogla povsem ozdraviti ali izboljšati do take mere, da bi bili bolniki zadovoljni, zato so iskali pomoč še pri Wamboltovi.

Primeri:

- 19. junija 1914 se je oglasila oseminštiridesetletna ženska iz Hmeljčiča. Eno leto je imela izpuščaj, slab apetit, težave s spanjem, bila je bledeča in slabotna. Bila je že večkrat pri zdravniku, ki je ugotovil, da je tudi slabokrvna. Wamboltova ji je predpisala homeopatsko zdravilo. Ista ženska se je naslednjič oglasila 29. junija, ko je poročala o splošnem izboljšanju, bolje je bilo tudi z izpuščajem. Dobila je še nekaj zdravil za primer, da bi se izpuščaj ponovil.

- 12. februarja 1908 je Wamboltova zdravila osemnajstletnico iz Ostrožnika pri Mokronogu, ki je bila bolna sedem tednov. Ni imela menstruacije in je od božiča ležala v postelji s trgajočimi bolečinami v hrbtu, rokah in nogah, noge so bile otekle in "kot mrtve". Pred zdravljenjem pri Wamboltovi je bila pri zdravniku, ki je ugotovil, da ima težave z ožiljem.

- 12. februarja 1908 je Wamboltova zdravila tudi štirinajstletnico s Križnega Vrha, ki je imela najprej bolečine v očeh, potem pa je dobila rano na vratu. Pred tem je bila pri zdravniku, ki ji je povedal, da ima škrofeljne²³.

Wamboltova je zdravila *opekline* in *poškodbe*. Šlo je za poškodbe, ki so jih povzročile domače živali (*brcnil ga je konj / bik ga je udaril v prsi*), ki so nastale pri delu in vožnji (*padel je z voza / padel pod voz / ponesrečil s konjem*), kot posledica padcev in pretefov in za poškodbe oči (*odrgnina na očesu / drobec kamna v očesu*). Zdravila je tudi žensko, ki jo je *ugriznil gad*.

Primer:

- 6. januarja 1908 je med delom v vinogradu v Hmeljčiču zemeljski plaz zasul kmeta Janeza Kosa iz Velikega Kala in Franceta Grabnarja iz Malega Kala. Ponesrečenca so takoj odkopali, vendar je bil Kos že mrtev.²⁴ France je imel po nesreči bolečine v križu in nogi, zato se je 3. februarja oglasil pri Wamboltovi.

Na Wamboltovo so se obračali otroci in odrasli, ki so imeli *gliste*. Zdravila je *prebavne motnje*, kot so diareja, zaprtost, napetost trebuha in krči. Pri njej sta se oglasili tudi dve osebi, ki sta imeli prebavne motnje po pitju vode iz Lurda. Med simptomi, povezanimi z želodčnimi težavami, srečamo slab apetit, bolečine v želodcu, krvavitve, slabost in bruhanje.

²³ Tuberkulozno obolenje vratnih bezgavk in redkeje očesnih vek (škrofuloza).

²⁴ *Dolenjske novice*, 24. 1908 (1. 2.), str. 23.

Dekleta in žene so se pri baronici oglašale zaradi belega toka, izpada menstruacije ali premočne menstruacije in mene. Pomagala je tudi ženskam v poporodni dobi.

Predvsem v zimskem času je prihajalo k Wamboltovi veliko ljudi, ki so imeli **pljučnico, prehladna obolenja** ali **gripo**. Januarja 1908 je bila npr. gripa zelo razširjena v Novem mestu z okolico in v nekaterih hišah so obležale kar cele družine.²⁵ Pri kašlju kot enem najbolj pogostih simptomov, povezanih s prehladi, si je pribeležila tip kašlja (*suh*) in barvo izpljunka (*bel / rumen*). Kar nekaj zdravljenecv jo je obiskalo zaradi bolečin v grlu.

Med zdravljenici Wamboltove je bilo veliko oseb, ki so imele težave s **pljuči** in **dihanjem**. Zdravila je astmo, pljučno tuberkulozo in miliarno tuberkulozo. Med zelo pogostimi simptomi je krvav izpljunek (*pljuva kri / črna kri*), verjetno povezan s tuberkulozo, ki je bila konec 19. in v začetku 20. stoletja na Dolenjskem še zelo razširjena. Po zapiskih sodeč je zdravila tudi miliarno tuberkulozo. Wamboltovo so obiskovali tudi bolniki s *škrofulozo*, tuberkulozo vratnih bezgavk (*škrofeljni*), za katero so obolevali predvsem otroci. Med simptomi, povezanimi s srcem, srečamo palpitacijo, zbadanje in bolečine v okolici srca. Nadalje je zdravila zlatenico, težave z žolčem in kilo.

Zdravila je glavobole, **očesne težave** kot bolečine v očeh, solzenje, mreno, vnetje oči in **težave z ušesi** (bolečine v ušesih, šumenje) ter krvavitve iz nosa. Zdravila je bolnike po možganski kapi. K njej so prihajali ljudje, ki so imeli težave z zobmi, pomagala je dojenčkom pri bolečem izraščanju zob. Obiskovali so jo bolniki z bolečinami v hrbtu in križu, z revmatičnimi bolečinami v rokah in nogah, s putiko (protinom), bolečinami v okončinah in z zatečenimi okončinami, predvsem nogami, fantomskimi bolečinami ter z odprtimi ranami na nogah. Zdravila je tudi razne spremembe na koži (npr. izpuščaje). Pomagala je ljudem z raznimi bulami (npr. v grlu, v trebuhu ...) in oteklina (trebuh, glava, nos, okončine). Nadalje je zdravila vodenico, zastajanje urina (*ne gre na vodo*) in vnetje mehurja. Pri otrocih je zdravila davico, pa slabotne in bolehe otroke ter bledolične in slabokrvne mlade ljudi.

Nekateri zdravljenici so se oglasili pri njej kmalu po nastopu težav, nekateri pa šele potem ko so jih pestile po več mesecev ali celo let. Nekatero osebo so prišle po zdravila same ali so jih pripeljali svojci, za hudo bolne so prihajali po njih bližnji. Po zdravila za mlajše otroke so prihajale matere. Včasih je Wamboltovo obiskalo več družinskih članov hkrati ali je ena oseba prišla po zdravila za več družinskih članov. Po zapisih sodeč se je k njej po zdravila večkrat skupaj odpravilo po več ljudi iz istega kraja. Nekateri niso prišli osebno, ker jim je bilo nerodno. Tako je npr. neki gostilničar poslal po zdravila deklo, Wamboltova pa ji je naročila, naj gostilničarja ne bo sram in naj naslednjic pride sam.

Pismo, ohranjeno v Arhivu republike Slovenije, bi lahko govorilo o tem, da so se nekateri na baronico obračali najprej preko pisem in jo potem še obiskali.²⁶ Kar se tiče plačil, je, kot je bilo ugotovljeno že v zvezi z zdravljenjem prašičev (Židov 2006: 43),

²⁵ *Dolenjske novice*, 24, 1908 (15. 1.), str. 14.

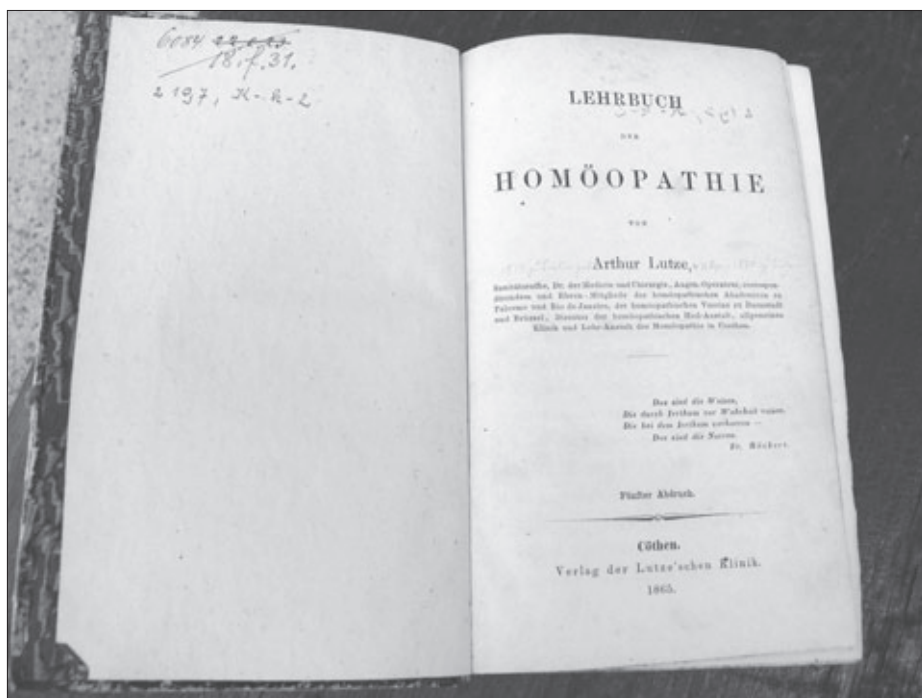
²⁶ Ohranjeno je pismo zdravljenke, ki jo kasneje najdemo tudi v zvezku zdravljenecv.

najverjetneje zdravila brezplačno, kot del svoje dobrotelnosti.²⁷ V zvezi z neko žensko je v zvezku zapis, da ji je prinesla divjo grlico – najbrž v zahvalo za zdravljenje.

Zdravila

Ne vemo natančno, katere zdravstvene priročnike je uporabljala Wamboltova. Kar se tiče homeopatskih priročnikov, je zagotovo uporabljala vsaj *Lehrbuch der Homöopathie* nemškega homeopata Arthurja Lutzeja²⁸, verjetno pa je prebirala tudi priročnike o zdravi oziroma dietni prehrani in Kneippove priročnike, saj je nekaterim svojim zdravljenecem priporočila tudi nekatere njegove metode zdravljenja, predvsem razne obkladke. Po zapisih v zvezku zdravljenecv je Wamboltova za zdravljenje ljudi uporabljala naslednja homeopatska zdravila: *Aconitum napellus*, *Antimonium crudum*, *Apis mellifica*, *Argentum nitricum*, *Arnica montana*, *Arsenicum album*, *Belladonna*, *Bryonia*, *Calcarea carbonica*, *Cantharis*, *Carbo vegetabilis*, *Causticum*, *Chamomilla*, *China*, *Cina*, *Cocculus*, *Coffea cruda*, *Conium maculatum*, *Digitalis*, *Drosera*, *Dulcamara*, *Euphrasia*, *Ferrum phosphoricum*, *Hamamelis*, *Helleborus*, *Hepar sulphur*, *Hyosciamus*,

123

Priročnik Arthurja Lutzeja *Lehrbuch der Homöopathie* (Knjižnica frančiškanskega samostana v Novem mestu)

²⁷ Del njenih dobrotelnosti je bilo tudi poklanjanje slik Jezusa-deteta okoliskim naseljem za njihove cerkve, o čemer priča ohranjeno pismo soseske iz Hmeljčiča (Arhiv Republike Slovenije, Graščinski arhiv Hmeljnik, škatla 12).

²⁸ Lutzeja omenja v zvezku zdravljenecv: *zdravila po Lutzeju*.

Bergmanova lekarna Pri kroni v Novem mestu, 1928 (zasebna last)

Hypericum, Ignatia, Ipecacuanha, Kali carbonicum, Lachesis, Lycopodium, Mercurius corrosivus, Mercurius solubilis, Natrium muriaticum, Nux vomica, Opium, Phosphorus, Pulsatilla, Rhus toxicodendron, Secale cornutum, Sepia, Silicea, Spigelia anthelmia, Spongia tosta, Staphysagria, Sulphur in Thuja. Nekatera med njimi kot npr. *Aconit, Arnico, Belladonna in Bryonio* je uporabljala zelo pogosto, nekatera pa le redko.

Običajno je predpisala več zdravil hkrati (najpogosteje dvojce do četvero zdravil), a največ pet hkrati, redko le eno. Doziranje zdravil je bilo odvisno od težav – bolniki so jih uživali po urah (dvakrat na uro, enkrat na uro, na dve uri) ali dnevih (šestkrat, štirikrat, trikrat, dvakrat, enkrat na dan). Včasih je določila tudi dele dneva – npr. zjutraj ali zvečer ali obakrat. Nekateri so dobili navodilo, da morajo vzeti zdravilo le v primeru poslabšanja.

Največkrat so uživali zdravila v obliki raztopine, ki so jo dozirali s pomočjo (velikih) žlic. Majhnim otrokom je včasih določala dozo v malih žlicah. Zdravila, ki jih je predpisala še dojenim bolnim otrokom, so morale jemati tudi njihove matere. Ljudem je večinoma dajala zdravila v obliki zrnc, ki so jih doma raztopili v vodi in potem dozirali po žlicah; včasih so jih zaužili kar v obliki zrnc ali pa so oboje kombinirali. Homeopatsko zdravilo *Arnica*, razredčeno oz. raztopljeno v vodi, je v primeru poškodb predpisovala tudi za obkladke (*10 kapljic na ¼ l vode / 6–8 kapljic v veliko skodelico vode*).

Po vsej verjetnosti je imela Wamboltova zalogo zdravil, ki jih je dajala ljudem. Ne vemo natančno, kje je dobila zdravila. V članku o homeopatskem zdravljenju prašičev sem kot možnosti omenila nakup zdravil v Nemčiji, naročanje po pošti pri nemških proizvajalcih (Lutze, Schwabe), nakup v ljubljanskih lekarnah Pri zlatem jelenu ali v Trnkoczyjevi lekarni (Židov 2006: 43), morda pa jih je kupovala kar v Bergmanovi lekarni Pri kroni v Novem mestu. Po ohranjenih računih sodeč so jih tam namreč prodajali tako pred prvo svetovno vojno kakor tudi še v obdobju med obema svetovnima

vojnama.²⁹ Kaže, da so dobili zdravljeni zdravila le za nekaj dni. V primeru, da se je stanje izboljšalo, se niso več oglasili, med tistimi, ki so se vrnili, pa se stanje po uporabi zdravil ni nič oziroma se je le delno izboljšalo. Če je šlo na bolje, jim je Wamboltova dala ista zdravila, če prvotno izbrana zdravila niso vplivala na izboljšanje stanja, pa je določila nova. Nekateri pa je očitno tudi naročala na ponovne obiske, saj najdemo v zvezku opombo *spet niso prišli*.

Primer:

- 23. julija 1911 je prišel k Wamboltovi pater Hubert³⁰ po zdravila za samostansko kuharico, ki je imela težave z očmi. Wamboltova je določila zdravila Aconit, Apis in Belladonna, ki jih je morala kuharica uživati štirikrat na dan. Ker je bilo stanje 12. avgusta veliko boljše, je dobila še enkrat enaka zdravila.

Nekateri so se pri Wamboltovi oglasili le enkrat, nekateri večkrat zaradi enake težave, nekateri pa so se pri njej oglašali vsakič, ko so imeli težave z zdravjem. Tak primer je bila starejša kmetica iz bližnjega zaselka.

Prvi zapis je iz 24. decembra 1907, simptomi niso zapisani, dobila pa je zdravili Aconit in Belladonna, ki ju je morala uživati na dve uri. Ponovno se je oglasila 16. januarja 1908, ko je dobila enaki zdravili. Ko je prišla k Wamboltovi 30. januarja, je tožila, da ima revmo v roki in da težko diha. Dobila je zdravili Rhus toxicodendron in Arsenicum album, ki ju je morala uživati štirikrat na dan. Ob naslednjem obisku 17. februarja je dobila zdravila Aconit, Belladonna in Arsenicum album, ki jih je morala uživati na dve uri. Enaka zdravila je dobila tudi 21. februarja. 21. aprila se je oglasila zaradi ščipanja v sklepkih in težav, ki jih je imela že prej. Dobila je zdravila Aconit, Bryonia, Rhus toxicodendron in Arsenicum album. 4. avgusta se je ponovno oglasila in dobila zdravila Aconit, Belladonna in Arsenicum album.

11. januarja 1909 je prišel po zdravila mož, ker je bila kmetica gluha. Dobil je zdravila Dulcamara, Chamomilla in Belladonna. Ob ponovnem pregledu 13. januarja ji je bilo že bolje. Ponovno se je oglasila 31. maja zaradi tiščanja v želodcu, povišane temperature in omotičnosti. Tokrat je dobila zdravila Aconit, Bryonia in Nux vomica, ki jih je morala uživati vsaki dve uri. 12. junija je dobila zdravila Aconit, Bryonia in Arsenicum album. Istega leta se je oglasila še 4. oktobra, a ne vemo, kakšne težave je imela, dobila pa je zdravila Bryonia, Rhus toxicodendron in Aconit. Takrat je bila stara 72 let.

Leta 1911 se je oglasila 5. septembra in dobila zdravili Aconit in Bryonia.

Leta 1912 je imela težave z revmo, zato se je 29. septembra zopet oglasila pri Wamboltovi in tokrat dobila zdravila Rhus toxicodendron, Belladonna in Bryonia, ki jih je jemala vsaki dve uri.

²⁹ O tem priča ohranjen lekarniški račun iz leta 1931, ki ga hranijo potomci lekarnarja Bergmana, in računa iz let 1912 in 1935, ki ju hranijo v frančiškanskem samostanu v Novem mestu. Iz arhiva Bergmanove lekarnje je razvidno, da so Wamboltovi pri njih kupovali zdravila, ne vemo pa, če tudi homeopatska. (Za podatke se zahvaljujem etnologinji Ivici Kríž iz Novega mesta in patru Felicijanu Pevcu iz frančiškega samostana v Novem mestu.)

³⁰ Po zdravilo za kuharico je prišel pater Hubert Marovt (1880–1952) iz frančiškega samostana v Novem mestu.

Ne vemo natančno, v katerih delih dneva je Wamboltova sprejemala ljudi, zagotovo pa jih ni zvečer. O tem pričata zapisa o dveh neznancih iz Štatenberka, starih 28 in 30 let, ki ju je, oba bleda, 2. februarja 1909 k njej pripeljal domačin iz okolice gradu. Gre za edini primer, ko si je zabeležila čas obiska /*ob pol sedmih zvečer*/, ki je očitno zelo odstopal od običajnega.

Poleg homeopatskega zdravljenja je Wamboltova ljudem priporočala tudi nekatere druge stvari – po potrebi je npr. svetovala ustrezno prehrano. Tako je za otroke z diarejo poleg homeopatskih zdravil priporočila tudi ječmenovo sluz. Zdravljencem je priporočala tudi vodne kopeli, Kneippove obkladke iz senenega drobirja in Kneippovo očesno kopel. V enem primeru je zaradi slabokrvnosti priporočila “železno” vino in v enem primeru je zapisano *puščanje krvi*, vendar ni jasno, ali si je oseba puščala kri pred obiskom pri Wamboltovi ali je šlo za njeno priporočilo.

126

Zdravljenci Marie Wambolt

Zdravljenci Wamboltove so bili predvsem dolenski kmetje. To dejstvo je sicer na neki način v nasprotju z njihovim siceršnjim zaupanjem “domačim” zdravilcem, ki so jim bili socialno (in krajevno) bližji kot zdravniki v mestu. Glede na kraj bivanja so bili kmetje sicer Wamboltovi res večinoma relativno blizu, zato pa je bil med njo in njimi precejšen socialni razkorak. Vendar kaže, da jim ta le ni predstavljal tolikšne ovire kot na relaciji kmet – zdravnik. Lahko pa bi morda šlo tudi za osebnostne lastnosti Wamboltove, ki so med okoliškimi kmeti vzbujale občutek zaupanja, dodatno podkrepjen z njenim plemiškim stanom.

Po zvezku zdravljencev sodeč so se na Wamboltovo obračale predvsem ženske (77,2 %), moških je bilo precej manj (20,8 %), za 2 % zapisov pa spola ni mogoče ugotoviti (ime ni izpisano ali piše le *otrok*, spola se ne da ugotoviti niti na osnovi simptomov). Wamboltova je zdravila vse starostne skupine, od nekaj tednov starih dojenčkov do starejših – najstarejša oseba je bila stara 79 let. Glede na socialni izvor so bili najštevilnejši kmetje, nekaj je bilo meščanov, zdravila je patra³¹, nuno, kuharico, oskrbnika (ne vemo, česa) in gostilničarja. Pri nekaterih osebah pa ni podatkov, na osnovi katerih bi lahko sklepali o njihovem socialnem izvoru.

Glede na krajevni izvor je bilo največ zdravljencev iz vasi in zaselkov iz okolice gradu in drugih dolenskih krajev ter nekaj iz Novega mesta³². Zdravljenska iz najbolj oddaljenega kraja je bila nuna Antonija, ki je prišla celo iz Ljubljane. Sicer so v zvezku kot kraj bivanja zdravljencev navedeni naslednji kraji: Babna Gora, Biška vas, Bitnja vas, Boršt, Brezje, Brezovica pri Trebelnem, Bučna vas, Bukovec, Cerovec pri Trebelnem, Cegelnica, Čemše, Češnjice pri Trebelnem, Dob, Dobenec, Dobje, Dolnji in Gorenji Vrh, Globodol, Golobinjek, Golušnik, Gorenje Vrhovo, Gorenji Vrh, Goriška vas, Gradišče pri Vrhu sv. Ane, Hinje, Hmeljčič, Hrastje pri Mirni Peči, Hribe, Jablan, Jagodnik, Gorenje in Dolenje Jesenice, Kal, Veliki in Mali Kal, Gorenje in Dolenje Kamnje, Gorenje in Dolenje Kamence, Grč Vrh, Karlče, Karlovec, Gorenje in Dolenje Karteljevo, Križni

³¹ 28. decembra 1906 jo je obiskal pater Viljem Vindišar (1849–1908) iz frančiškanskega samostana v Novem mestu.

³² Novo mesto kot kraj bivanja je navedeno pri štirih ženskah, eni deklici in enem dečku.

Vrh, Krška vas, Laknice, Lešnica, Lipovec, Luža, Mali Vrh, Martinja vas, Mirna, Mirna Peč, Mokronog, Nova Gora, Novo mesto, Ornuška vas, Ostrožnik, Podboršt, Podgora, Ponikve, Potočna vas, Potov Vrh, Prečna, Pristava, Radna vas, Rakovnik, Ribjek, Rihpovec, Sela, Slepšek, Slinovce, Straža, Studenec, Sv. Ana, Sv. Križ, Šentjurij na Dolenjskem, Šmarjeta, Štatenberk, Trebelno, Udna vas, Velika Loka, Veliko Lipje, Vrh, Žalostna Gora, Ždinja vas in Žužemberk.³³

Sklep

Delovanje laične homeopatinje baronice Marie Wambolt je bilo nedvomno pomembno za Dolenjsko, predvsem za tamkajšnje kmečko prebivalstvo. Kljub možnosti brezplačnega zdravljenja v bolnišnici v Novem mestu ali obiska pri zdravniku so se številni raje odločali zanjo. Nekateri so se obrnili nanjo le enkrat, nekateri večkrat. V nekaterih primerih je zdravila cele družine. S pomočjo homeopatije je zdravila tako kronične kot akutne bolezni, ki so bile razširjene na Dolenjskem v času njenega delovanja. Zdravila je vse starostne skupine. Na njo so se obračali tudi posamezniki, ki so pred tem že obiskali zdravnika. Poleg homeopatskih zdravil je priporočala nekaterim še obkladke in primerno dietno prehrano, nekatere pa je poslala tudi k zdravniku. Med njenimi obiskovalci preseneča veliko število oseb, ki so pljuvale kri, kar kaže na tuberkulozo. Glede na to, da je prišla k njej ena oseba celo iz Ljubljane z že postavljeno diagnozo – tuberkulozo, bi morda lahko sklepali, da je imela dobre uspehe pri zdravljenju omenjene bolezni.

LITERATURA

- BAJC, Oton; MUŠIČ, Drago
1973 Iz zgodovine Splošne bolnišnice v Novem mestu. *Zdravstveni vestnik* 42, str. 621–628.
- BOGATAJ, Janez
1973 Iz ljudske medicine na Dolenjskem. V: *Zgodovinski oris zdravstva na Dolenjskem*. Ljubljana : Zdravstveni vestnik. Str. 26–43.
- BOHINJEC, Peter
1911 *Zgodbe fare Škocijan*. Škocijan : [P. Bohinjec].
- BOJC, Ethin
1977 Kratke biografije najstarejših slovenskih šolnikov. *Glasnik Slovenskega duhovniškega društva* 7, str. 87–95.
- CVAHTE, Saša; KASTELIC, Ivan; NEUBAUER, Robert; ODAR, Zvone
1972 *Zdravstveno stanje prebivalstva SR Slovenije*. Ljubljana : Zavod SRS za zdravstveno varstvo.
- DINGES, Martin (ed.)
2002 *Patients in the history of homoeopathy*. Sheffield : European Association for the history of medicine and Medicine and health publications.
- DINGES, Martin
2002 Introduction : patients in the history of homoeopathy. V: Dinges, Martin (ed.): *Patients in the history of homoeopathy*. Sheffield : European Association for the history of medicine and Medicine and health publications. Str. 1–32.
- DOLENC, Milan
1975 Stiška okolica je bila središče ljudske medicine na Dolenjskem. *Zbornik občine Grosuplje* 7, str. 180–188.
- 1989 Knjiga pacientov baronice Marije Wambolt s Hmeljnika. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 29, št. 3–4, str. 199.

³³ Imen nekaj krajev nisem uspela razvozlati.

HUDOKLIN, Peter

1999 Zdravstvo v Šentjerneju. V: Dražumerič, Marinka (ur.); Granda, Stane (ur.): *Zbornik župnije Šentjerneje*. Ljubljana : Družina. Str. 147–165.

GOLIA, M.

1967 Snój Benigen. V: *Slovenski biografski leksikon. Zv. 10*. Ljubljana : Zadrúžna gospodarska banka. Str. 401.

GOŠNIK, Tone

1995 *Prvih sto let novomeške bolnišnice*. Novo mesto : Splošna bolnišnica : Dolenjska založba.

KOLOŠA, Vladimir (gl. ur.)

1999 *Vodnik po fondih in zbirkah Arhiva Republike Slovenije. Knj. 3*. Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije.

LAVRENČIČ, Ivan

1980 *Zgodovina cerkljanske fare*. [Ljubljana : I. Lavrenčič]. (Zgodovina fará ljubljanske škofije ; 9).

LESJAK, Anton

1927 *Zgodovina šentjernejske fare na Dolenjskem*. Ljubljana : [A. Lesjak].

128

LESAR, Josip

1925–1932 Bartol Baltazar. V: *Slovenski biografski leksikon. Knj. I*. Ljubljana : Zadrúžna gospodarska banka. Str. 26.

LOŽAR, Slavka

1991 *Stare gostilne in gostilničarji v novomeški Občini*. Novo mesto : Tiskarna Novo mesto : Dolenjska založba.

MAKAROVIČ, Marija

2001 O ljudskem zdravilstvu z Dolenjskega in iz Bele krajine. *Traditiones* 30, št. 2, str. 89–112.

MRKUN, Anton

1939 Ljudska medicina v dobrépoljski dolini. *Etnolog* 10–11, str. 1–10.

MUŠIČ, Drago

1938 Iz zgodovine medicine na Dolenjskem. *Zdravniški vestnik* 7, str. 273–380.

1940 Zdravstvo starega Novega mesta. *Kronika* 7, št. 1, str. 19–25.

PINTAR, Luka

1909 Satura. *Ljubljanski zvon* 29, str. 556–562.

POTOČNIK, Bernarda

1994 *Hmeljnik : način življenja plemiške družine Wambolt von Umstadt med prvo in drugo svetovno vojno*. Ljubljana : Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

PRANGNER, Vinzenz

1908 *Geschichte des Klosters und des Spítales der Fr. Fr. Barmherzigen Brüder in Graz und der innerösterreichischen Ordensprovinz zum heiligsten Herzen Jesu : mit zahlreichen Illustrationen*. Graz : [V. Prangner].

PRAPROTNIK, A.

1873 Janez Zalokar : župnik v pokoji. *Letopis Matice slovenske za 1872 in 1873*, str. 148–150.

SEVER, Jože (ur.)

1971 *225 let novomeške gimnazije : [1746–1971]*. Novo mesto : Gimnazija.

SIMONIČ, Ivan

1939 Zgodovina kočevskega ozemlja. V: *Kočevski zbornik : razprave o Kočevski in njenih ljudeh*. Ljubljana : Vodstvo Družbe sv. Cirila in Metoda. Str. 45–130.

SMOLE, Majda

1982 *Graščine na nekdanjem Kranjskem*. Ljubljana : Državna založba Slovenije.

SOSIČ, Barbara

2000 Gradivo o ljudski medicini v zapiskih terenskih ekip Slovenskega etnografskega muzeja. *Etnolog* 10, str. 213–254.

STOPAR, Ivan

2000 *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji. 2, Dolenjska. Knj. 1, V porečju Krke*. Ljubljana : Viharnik.

TRDINA, Janez

1987 *Podobe prednikov : zapiski Janeza Trdine iz obdobja 1870–1879*. Ljubljana : Univerzitetna konferenca ZSMS.

WILLFAHRT, Joachim

1996 *Wie der homöopathische Apoteker und Verleger Willmar Schwabe (1839–1917) und seine*

Wegbereiter im Laufe des 19. Jahrhunderts der Homöopathie ein Millionenpublikum verschafften. V: *Homöopathie : Patienten, Heilkunde, Institutionen von den Anfängen bis heute* / Martin Dinges (hrsg.). Heidelberg : Haug. Str. 270–295.

ZABUKOVEC, Janez

1910 *Slavina : prispevek k zgodovini župnij ljubljanske škofije*. Ljubljana : Knezoškofijski ordinariat ljubljanski.

ZDUNIČ, Drago (ur.)

1982 *Ribnica skozi stoletja*. Ribnica : Skupščina občine ; Zagreb : Spektar.

ŽIDOV, Nena

2004 Overview of the history of homeopathy in Slovenia in the 19th century. *Medizin, Gesellschaft und Geschichte* 23, str. 181–199.

2005 Jurij Humar in njegovo zdravljenje ljudi z magnetizmom. *Etnolog* 15, 2005, str. 323–343.

2006 Baronica Maria Wambolt in zdravljenje prašičev na Dolenjskem s pomočjo homeopatije. *Etnolog* 16, str. 37–51.

VIRI

Dolenjske novice, 1906–1915. Novo mesto : J. Krajec
Arhiv Republike Slovenije
Dokumentacija Slovenskega etnografskega muzeja

BESEDA O AVTORICI

Nena Židov, dr., je muzejska svetovalka in kustodinja za socialno kulturo v Slovenskem etnografskem muzeju. V letih 1997–2003 je bila urednica muzejske periodične publikacije *Etnolog* in več let urednica knjižne zbirke *Knjižnica Slovenskega etnografskega muzeja*. Doktorirala je z nalogo *Alternativna medicina v Sloveniji, Etnološki vidik* (1996). Objavila je knjigi *Ljubljanski živilski trg* (1994) in *Občina Ljubljana Bežigrad* (1991). V Sloveniji in tujini je objavila vrsto člankov. Ukvarja se s preučevanjem ljudske in alternativne medicine, ljudskega prava in šeg.

ABOUT THE AUTHOR

Nena Židov, Ph. D., museum adviser, curator of social culture in the Slovene Ethnographic Museum. She was the chief editor of the museum's periodical *Etnolog* from 1997–2003 and of the collection *Library of the Slovene Ethnographic Museum* for several years. She obtained her Ph. D. degree with a dissertation entitled *Alternative medicine in Slovenia – The ethnological aspect* (1996). Dr. Židov has published two books: *Ljubljanski živilski trg* (1994) and *Občina Ljubljana Bežigrad* (1991), as well as many articles in Slovenia and abroad. Her research activities focus on folk and alternative medicine, common law, and customs.

SUMMARY

BARONESS MARIA WAMBOLT AND HER HOMEOPATHIC TREATMENT OF PEOPLE IN DOLENJSKA

In the 19th and early 20th centuries quite a number of lay homeopaths were active in Dolenjska; most of them belonged to the clergy, but some were aristocrats, and towards the end of the 19th century some peasants and craftsmen joined their ranks. The Dolenjska homeopaths generally treated people, some also domestic animals. The activities of many were of local significance, but some treated people from other parts of Slovenia and even from Croatia.

Among these lay homeopaths, who treated people and pigs free of charge, was baroness Maria Wambolt (1848–1915); she lived at Hmeljnik Castle near Novo mesto, whence she had moved with her husband from Germany in 1876. An important source, which witnesses to her homeopathic activities before the First World War, is the notebook in which she entered data on her patients. In spite of the increasingly better organised health service in Dolenjska at the turn of the century and the option of free treatment at the hospital of Novo mesto, many peasants from the environs of the castle and from other places in Dolenjska turned to the baroness for help. She treated acute as well as chronic diseases and various injuries. Her patients were of all age groups and as far as gender was concerned women prevailed among her patients. Some patients saw her only once, others several times. To some she was a substitute for a physician, while others hoped that she might be able to help with problems contemporary medicine could not cope with.

She used around fifty homeopathic medicines in the form of small balls or alcohol solutions, and occasionally recommended diets, compresses, or baths. She also referred patients to a physician or the local hospital.